



ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 4 Issue 3, p. 53-68, October 2012

**Bir Misyonerin Mezopotamya Gezi Notlarından Günceler:
İskenderun'dan Fırat'a, Kuzey Suriye-Batı Mezopotamya**
*Travel Notes of a Missionary in Mesopotamia Logs: From Iskenderun to Euphrates,
North Syria and Western Mesopotamia*

Okt. Olcay ÖZKAYA DUMAN
Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Haktan BİRSEL
Mustafa Kemal Üniversitesi

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtaya yayılan toprakları her dönemde Batı dünyasının ilgi alanı olmuştur. Bunun en önemli sebebi de imparatorluğun doğudan battıya akan ticaret yollarına hâkim olmasıdır. Batı dünyası gücüne rağmen uzun bir dönem Osmanlı topraklarına nüfuz edememiştir. Bunun yerine misyonerleri kullanmış ve Osmanlı topraklarında yaşamlarını sürdüren Hristiyan azınlıklar üzerinden bu topraklarda nüfuzlarını sürdürme gayreti içinde olmuştur. Tercümesini yapmış olduğumuz gezi notlarının sahibi Victor Chapod da böyle bir amaç için görevlendirilmiş bir Fransız misyoneridir. Osmanlı topraklarında yaptığı gezi İskenderun limanından başlayarak güneye Suriye'nin çeşitli kentlerine doğru devam etmiş, Fırat nehrini takip ederek Anadolu topraklarına girerek Urfa, Maraş gibi büyük şehirlerinde sürmüş ve yine İskenderun'da sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: İskenderun, Suriye, Urfa, Fırat, Mezopotamya, Victor Chapod

Abstract

Stretching into three continents, the lands of the Ottoman Empire had attracted the attention of the West. The most important cause of this interest was the fact that the Ottomans controlled the trade roads between the east and the west. Despite its strength, the Western influence could not penetrate into the Ottoman lands for a long time. Instead, the West used the Christian missionaries to influence the Christian minorities in the Ottoman Empire. The travel notes we translated here belongs to Victor Chapod, a French missionary, tasked with a duty. His trip started Iskenderun port and continued southward into Syrian cities. He then followed the Euphrates toward north, entered Anatolia and visited major regional cities of Urfa (Edessa) and Marash before he finalized his trip in Iskenderun.

Key Words: Iskenderun, Syria, Edessa, Euphrates, Mesopotamia, Victor Chapod

Giriş

Misyoner olarak adlandırılan kişiler kelime manası dışında Hz. İsa'nın havarilerine verdiği “*gidiniz ve yeryüzündeki her yaratığa incili anlatınız*” emrini kendilerine prensip edinmiş kişiler olarak tanımlanmaktadır.¹ Başlangıçta dini amaçları olan bu kişilerin 16. yüzyıla gelindiğinde kendilerine yardım eden yerel gruplar haricinde sayıları 7000'lere ulaşmıştır.² Girdikleri her topluluğa rahatça nüfuz edebilmek için öğretmenlik, doktorluk gibi değişik alanlarda uzmanlaşmış olan bu kişilerin görev alanları, Avrupa'da sömürgecilik algılamasının güçlenmesine bağlı olarak yabancı toprakların yerel halklarına, zenginliklerine ve ekonomilerine nüfuz etme ve sahip olma yollarını açmak şeklinde geniş bir yelpazeye dağılmıştır.

Genel çerçevede bakıldığında Osmanlı topraklarında da misyonerlerin çalışmalarındaki değişimin bu perspektife oturduğu görülmektedir. Başlangıçta Hıristiyanlık dinini yaymak ve Osmanlı topraklarındaki Hıristiyanlar ile irtibatı sağlamak, sürdürmek ve geliştirmek olan amaçları, Osmanlı'nın güç kaybetmeye başlamasıyla beraber Osmanlı topraklarına nüfuz edebilmek için zayıf noktaların tespit edilmesine, çeşitli imtiyazlar alınmasına ve Osmanlı Hıristiyan unsurlarını Avrupa toplumuna bağlama hedeflerine dönüşmüştür.³ Dolayısıyla erken dönem misyonerlerinden ve geç dönem misyonerlerinden bahsetmek ve misyonerleri bu iki amaç/hedef farklılıklarına göre gruplamak uygun bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü topraklarda misyoner faaliyetleri her dönem etkili bir şekilde Avrupalılar tarafından uygulanmıştır. Bunun en önemli sebebi şüphesiz ki bu topraklara nüfuz edebilmek için coğrafyayı ve bu coğrafya içinde yaşayan farklı doğaya sahip olan toplumları tanımaktır. Bu kapsamda Avrupalı devletler iki aşamalı plan uygulamaya koymuşlardır. Bunlardan ilki ile sayısız miktarda ferdi veya küçük gruplarla bütün topraklar dolaşmış ve arkeolojik, sosyolojik, ekonomik ve siyasi tabanlı geziler yapılarak birçok bilgi elde edilmiştir. Diğeri ile ise toplanan bu bilgilere dayanılarak Avrupa kültürünün en önemli öğeleri olan dil ve din olgularının buralara kalıcı olarak yerleştirilmesi için çeşitli imtiyazlara sahip olunarak yerel toplumların içinde kalıcı yer edilmesi hedeflenmiştir. Her iki çalışma da uzun bir zaman sürecine yayılarak başarıya ulaşmıştır. Fakat unutulmamalıdır ki bu çalışmanın başarıya ulaşmasındaki en önemli unsur Osmanlı yönetim sisteminin içinde yatmaktadır.

Osmanlı yönetim sistemi gereği ele geçirilen topraklarda yaşayan farklı kültür ve din gruplarına Millet Sistemi politikası uygulanmıştır. Bu sistem, Osmanlı egemenliği altında yaşayan farklı topluluklara kendi inanç ve kültürleri ile yaşayabilme ve daha da önemlisi bu

¹ Ayten Sezer, “Osmanlı'dan Cumhuriyete; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/700ozelaytensezer.pdf>, (Erş. Trh. 19. 06. 2012).

² Sezer, *a.g.m.*, s. 169.

³ Bayram Kodaman, “Şark Meselesi”, *Türk Yurdu*, Ekim 1997, Cilt. 17, Sayı. 122, s. 22-32.

⁴ Bkz. Metin Hülagü, “Osmanlı'dan Cumhuriyete, Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye”, [http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_10_04-%20M.%20M.%20Hulagu%20\(57-93.%20syf.\).pdf](http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_10_04-%20M.%20M.%20Hulagu%20(57-93.%20syf.).pdf), Erş. Trh. 19. 06. 2012.

yapılarını muhafaza ederek geliştirebilme imkânı sağlamıştır.⁵ Ortaya çıkan bu yapı sonucunda da misyoner faaliyetleri çok kolay ve bölgesel destek alınarak yürütülmüş ve bölgeleri dolaşan yabancılar gittikleri her yerde kendi kültürlerinden veya yakın kültürlerden dostlar ve yardımcıları bulabilmişlerdir. Bu çalışma ile 18. ve 19. yüzyılda yapılmış misyoner gezilerinden önemli bir kesiti ortaya konularak Batı dünyasının gözünden gezi bölgelerinin hem yapısal durumu hem de yabancıların değerlendirmeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

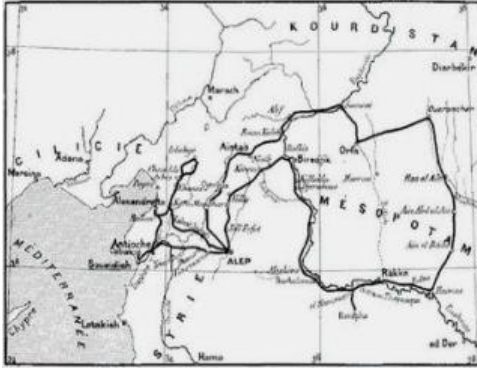
Tercüme etmiş olduğumuz bu çalışma bir Fransız misyonerin İskenderun limanına çıkarak Batı Mezopotamya’da yaptığı geziyi anlatmaktadır.⁶ Gezi, 1860 yılının ilkbahar başlangıcında İskenderun limanında başlamış ve sonrasında dönemin en meşhur şehirlerinden olan Antakya, Halep, Rakka, Urfa ve Antep güzergâhını -Fırat nehri kenarından- takip ederek gerçekleştirilmiş ve gezi esnasında varılan yerleşkelerin yapıları, toplumların birbirleri ile ilişkileri ve yaşam koşulları tasvir edilerek adeta o coğrafya gözler önüne serilmiştir.

Bu bağlamda çalışmamızda biz iki amacı ön planda tuttuk. Bunlardan ilki; 1860’lı yıllarda bu bölgenin fiziki, ekonomik ve sosyal yapısını bir yabancıнын gözüyle anlatmak, ikincisi ise; günümüzde dahi bölgesel önem arz eden bu kentlerde misyoner yapılarının nasıl güçlü ve etkili bir şekilde faaliyette bulunduğunu ortaya koymaktır.

Metnin Tercümesi

İskenderun Limanına Çıkış ve İlk Gözlemler

(Fotoğraf-1: Gezi Güzergâhı)



şekillerini görme fırsatını elde ettim. Bu planı yapmak benim için çok zor olmadı. Genel olarak Bağdat demiryolu hattını takip etmem yeterli oldu. Böylece Avrupalılara büyük bir çaba ve kaynak sarf etmeden ve kendi hayatımı da çok fazla bu yabancı topraklarda riske sokmadan bölge ile ilgili bilgiler sunabildim.

Bu bölgede yapmış olduğum gezi, ne tanıma ne zevk ve ne de turizm amacını taşımaktadır. Bu gezinin en büyük amacı bu bölgede Yunan, Roma ve Bizans izlerini ortaya çıkarmaktır. Ayrıca bu izlerin ne kadarının yok olduğunu / yok edildiğini belirlemektir.

Geziye uzun gündüzlere sahip bir bahar günü başladım ve eski karavan yollarını takip etmeyi hedefledim. Bu plan benim eski ve antik özellikteki yolları takip etmemi sağladı. Böylece tanıdık isimlere sahip yerleşimleri ve doğallığı ile yaşamaya devam eden yerli halkı ve yaşayış

⁵ Esra Danacıoğlu Temur, “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Protestan Misyoner Faaliyetleri”, *ÇITAD*, V/12, (2006/Bahar), s. 3-20.

⁶ Geziyi yapan Victor Chapod, Fransız Katolik misyonerlik ekolünün önemli üyelerinden birisidir. Anadolu topraklarında yaşayan Katolik toplulukları tarafından tanınmaktadır. Fransız misyonerlik çalışmaları içinde Akdeniz, Kuzey Afrika ve Orta Doğu topraklarında geziler yapmış ve dönemine ait bazı tespitlerde bulunmuştur. Misyoner Chapod, 19. yüzyılda yaşamıştır. Atina Fransız okulunun üyelerinden ve sosyal bilimler alanında doktora sahibidir. http://www.mediterranee-antique.info/Moyen_Orient/Chapod/Euphrate/EUP_00.htm, Erş. Trh. 19. 06. 2012.

Yolculuğumu bir Avusturya gemisi ile İzmir-Rodos güzergâhında yaptım ve gemimim İskenderun limanına demir atmasıyla Batı Mezopotamya gezim başladı. Denizden bakınca sabahın ilk ışıklarıyla soğuk hava ve pislği hatırlatan bir görüntü içinde sırtını dik dağlara dayamış eski, harap ve küçük bir şehir görünüyordu. Bu kasvetli ve insana kötü duygular katan şehrin tam ortasında yer alan iki fabrika bu liman şehrinin evlerinin daha da küçük görünmesini sağlıyordu.⁷

Geminin limana demir atmasıyla birlikte bir anda iskeleler hareketlendi ve bizim yanaşacağımız iskeleye doğru bir dilenci ve hamal akını başladı. Tecrübeli denizciler tarafından yapılan pazarlık sonrasında gemiden getirilen bagajlarımız bu hamallara teslim edildi ve ben amacıma ulaşacak gezimi yapmak üzere başlangıç noktam olan İskenderun limanına inmiş oldum.

Kıyıya çıkar çıkmaz da gümrük memurlarından itibaren birçok hoşnutsuz göz derhal üzerime çevrildi. Bu görevliler tarafından elbiselerimden bagajıma kadar her tarafım ve her malzemem didik didik arandı. Özellikle dinamit taşıdığım şüphesi ile fotoğraf makinem ve malzemelerini koyduğum kutular çok dikkat çekti ve aranmasına da bir o kadar özen gösterildi. Bu süre içinde görevliler bana casus muamelesi yaptı. Herhangi bir şey bulamayan görevliler beni serbest bıraktılar ve bir rehber ile liman bölgesinin en temiz sayılabilecek oteline götürüldüm. Otele yerleşme ve kısa süreli bir dinlenmenin hemen ardından beni ve başka amaçlar ile gelen yabancıları şehrin güvenliğinden sorumlu olan seyyar güvenlik güçlerinin başı olan bir yetkiliye götürdüler. Bu seyyar emniyet güçleri dikkat çekici bir şekilde dağınık, birbirine benzemeyen silahlara sahip, farklı giysilere bezenmiş ve askeri disiplinden uzaktı. Komutanları tarafından sorguya çekildim. Önce içinde fotoğraf makinemin olduğu kıymetli malzemelerime el konuldu. Tekrar onları geri alabilmek için bu şehirdeki Fransız konsolosunun baskı yapması ve uğraşması gerekti.

Bunun ardından sıra şehre dönmeye geldi. Yağışlı ve çok kütü bir havada bataklığa dönüşen bir güzergâhı takip ederek belki iki belki de beş kilometre yaya olarak bir yol kat ederek İskenderun'un içine girdik. Beni şehirde daha iyi olduğunu söyledikleri bir başka otele götürdüler. Fakat her türlü sağlık koşulundan uzak, duman altı olmuş bir salon ve ateş üstüne konulmuş büyük bir kazandan elle tabaklara alınan yemek benim için unutulmaz bir manzara oldu. Bu görüntüye ve kokuya dayanamadım ve odama çekildim.

Ertesi gün şehri dolaşmaya başladığımda gördüklerim karşısında şaşkına döndüm. Çünkü böyle bir görüntü görmeyi hiç beklemiyordum. Paskalya arifesinde bütün şehir İspanyol, Norveç, İsveç ve bizim bayrak ve pankartlar ile donatılmıştı. Tabii ki Fransa valisi de Hıristiyan misyonerlerin koruyucusu olarak onlara liderlik ediyordu. Ardından paskalya boyunca her gün bir ülke temsilciliğinin üstlendiği ayinlerin görülmesine sıra geldi. İlk pazar Latinlerin sırasıydı. Ayinlerini henüz tamamlanmamış olan kiliselerinin yerine geçen bir ahırda, ciddi bir mandolin orkestrası eşliğinde yaptılar.

Sonraki gün ise sıra Katolik Rumlardaydı. Küçük ama bakımlı kiliselerinde yaptılar. Bu incelemelerden sonra benim gezi güzergâhımı çizmem gerekti. Başlangıçta İskenderun'dan Antakya'ya ve oradan da Halep'e geçmeyi planladım. Bana bu yolda eşlik edecek bir rehber

⁷Victor Chapod, *D'Alexandrette Au Coude de L'Euphrate (Syrie Du Nord et Mesopotamie Occidentale En 1860)*, Ed. Edouard Charton, "Le Tour Du Monde", Paris Librairie Hachette, London, 1905, Part. 1.

olarak İskenderun ile Antakya arasını tren yolunu takip eden kötü ve bakımsız bir karayolu üzerinde araba ile gittik. Yol çok engebeli, inişli ve çıkışlı ve aynı zamanda sürekli ufanarak yuvarlanan ve böylece yolun tıkanmasına sebep olan binlerce taş nedeniyle tehlikeli ve ağırdı fakat rahat bir ulaşım için başka bir alternatif de yoktu.

İskenderun'dan yola çıkışımızdan iki saat sonra Belen isimli bir kasabaya ulaştık. Burası bir kartal yuvası, bir yaz sanatoryumu gibi bir köydü. Bundan kısa bir süre sonra da Antakya gölüne ulaştık. Burası gölden çok bir bataklığı andırıyordu. Sağanak, kötü bir yol, göle dönen büyük su birikintileri arasında geçen yolculuk çok eziyetliydi. Bir süre sonra ismini bilmediğim yeni bir yerleşim ile karşılaştım. Burası bir kasaba veya köyden çok bir kamp yeri gibiydi. Yüzyıllık ağaçların arasında iki eski mezarlığı olan bir kilise ve devamlı aynı ritimde çalan çan sesleri aklımda kalanlar oldu.

(Fotoğraf - 2: Antakya)



Bir gün sonra öğlene doğru nihayet Antakya görüldü. Gözlerimizi dinlendirecek kadar yoğun bir yeşil alana girdik. Şehir yer yer kısa kesilmiş çimler, bahçeli evler ile donanmış bir girişe sahipti. Bir süre gezmeyi müteakip arabamız bir Ermeni lokantasının geniş avlusunda durdu. Arabadan indiğimde önemli bir problem beni bekliyordu. Etrafımı sürekli olarak yeni birisini görmeye alışık olmayan bir insan kalabalığı sarmıştı ve ben onlarla bir türlü anlaşamıyordum. Çünkü kimse Fransızca bilmiyordu. Yarım yamalak derdimi anlatmaya çalışırken han kapısı birden açıldı ve geniş cüsseli Şakir Ali Kavas Efendi ile karşı karşıya kaldım. Bu kişi han işletmecisinin yanında Antakya'ya gelen yabancılar için tercümanlık görevi gören ve buraya gelen yabancıları karşılayan, onlarla ilgilenen ileri gelenlerdendi. Beni güzel döşenmiş bürosuna götürdüğünde tercümanımı bulduğumu anladım.

Antakya bu coğrafyanın belki de en güzel Osmanlı şehirlerinden, geniş bir vahada kurulmuş, bu yüzden sert rüzgârlara açık ama yine de çevrede bulunan birçok yüzyıllık devasa ağaç ve ormanlık alan nedeniyle şehir bu sert rüzgârlardan çok fazla etkilenmiyor. Ayrıca burada yaşayanlar bu iklime alışmışlar ve rüzgârların etkilerini en aza indirmek için evlerini tek katlı ve kerpiçten yapmışlar, özellikle duvarları çok geniş ve hafif olmuş ve bir yıkılma durumunda ölümcül sonuçlar oluşmuyormuş.

Antakya'yı dolaşmaya başladığımda fark ettim ki burası çok değerli ve önemli niteliklere ev sahipliği yapıyor. Bu şehir tarih boyunca ve bugünde Helenistik ve Roma dönemlerinin önemli bir iş ve eğitim merkezi durumunda. Eski ve yeni şehir iç içe. Fakat tarihin eski dönemlerine ait harabeler yeni Antakya'nın içinde yavaş yavaş yok oluyor. Bütün bu eski tarih, mezarları dâhil bitki örtüsü içinde artık kaybolmak üzere. Akşam yemeğimiz şaşılacak ölçüde modern ve bu bölge için alışılmadık geldi bana. Çok güzel baharatlar ile hazırlanmış kuzu rostosu, buraya özgü ve fenerler ile aydınlatılmış fantastik bir loş ışık ortamında Avrupalı garsonları taklit eden hizmetliler ile servis edildi.

(Fotoğraf-3: Antakya Sokakları)



Ertesi sabah kılavuzum Şakir beni yabancı uyruklu kişilere yardım eden Toselli isminde yetkili bir İtalyan ileri gelen ile tanışmamı sağladı. Bu kişi hem mühendis hem de arkeolog ve buraya gelen bütün yabancı araştırmacılara da danışmanlık yapıyor ve bütün Suriye'yi adım adım dolaşmış ve bilgi sahibiydi. Onun anlattıklarına göre Antakya'nın iki ayrı bölümden oluştuğunu anladım. Bunlar eski ve yeni yaşam bölgeleriydi. Benim için en önemli olan eski dönemlere ait yerleşkeler ve harabelerdi. Bu bölgelerden belki de en önemlisinin adı "Dafne" ve burasını gezdiğimde hala o dönemden kalan doğal zenginliği, tapınakları ve tiyatroyu ve bir hamamı görünce şaşırđım ve sevindim.

(Fotoğraf-4: Antik kilise)



Bayram kutlamaları içindeki coşkulu Antakya sokaklarını ertesi gün Şakir ile dolaştık. Bu gezi Paris'teki en son gezimden sonraki ilk benzer duyguları taşıdığım geziydi. Kadınlar peçeli ve peçesiz ikiye ayrılmışlardı. Peçesiz olanlar Hıristiyanlardı ve güzel giyimli, makyajlıydılar.

Peçeli olanlar da zaman zaman peçelerini açtıklarında onların iri kara gözlerinin kenarlarına sürme çektiklerini görüyordum.

(Fotoğraf-5: Antakyalılar)



Burasını dolaşırken gördüğüm iki husus beni derinden etkiledi. Birincisi bütün yerleşim alanının içinden geçen eski bir kanaldı. Duvarları kırk metre yüksekliğinde olan bu kanalın hem su aktarımı hem de insan hareketleri için kullanıldığını öğrendim. Diğerisi ise, eski dönem

Hıristiyan mezarlığına giden görkemli kaya yolu. Her ikisinin de Romalılar tarafından inşa edildiğini öğrendim.

Buradan döndükten sonra Mr. Toselli ve Şakir ile Antakya kaymakamını ziyaret ettik ve ona gezimin güzergâhını ve amacını anlattıktan sonra izin belgesi aldım ve kaymakam tarafından bana koruyucular tahsis edildi. Bir gün sonra da oluşturduğum küçük topluluk ile Antakya'dan Halep'e doğru yolculuğumuza başladık. Yolculuğumuza atlı ve yaya olarak başladık ve çöle benzer çorak bir arazide ve eski Roma yolundan deniz çizgisini arkamızda bırakarak devam ettik. Beş, altı saat sonra "Yenişehir" diye adlandırılan bir yerleşim yerine ulaştık. Burası bende daha başlangıçta çok büyük bir şaşkınlık bıraktı. İskenderun'un itici ve sıkıcı havası burada yoktu. Çölde ıssız bir yer gibi gözükse de burada bina yerine geniş ve konforlu çadırlar daha fazlaydı. Otel olarak da böyle bir çadır kuruluşuydu. İçeride beyaz elbise ve rengârenk başlıklar giymiş kişiler ve cılız sesleri ile başlarını sallayarak konuşan cana yakın güzel giyimli kadınlar vardı.^{8*} Yenişehir ismi bu kasabaya doğudan gelenler tarafından verilmiş. Burasının önemli bir özelliği de yıkık bir durumda olsa da Hıristiyanlığın ilk yıllarına ait bir manastır da içinde barındırmasıydı. Onlar buraya "Kas-el Banad" diyorlar. Manastır iki ana bölümden oluşmuştu.

İlk bölümde Roma askerleri tarafından yapılmış koruyucu duvar var, ikinci bölümde ise yıkık halde kutsal ayin yeri hala seçilebiliyor durumdaydı.

Burada bir gün kadar oyalandıktan sonra yolumuza devam ettik ve bir süre sonra ismi "Dana" olan başka küçük ve önemsiz bir yerleşkeye ulaşabildik.

(Fotoğraf-6: Antik Harabe)



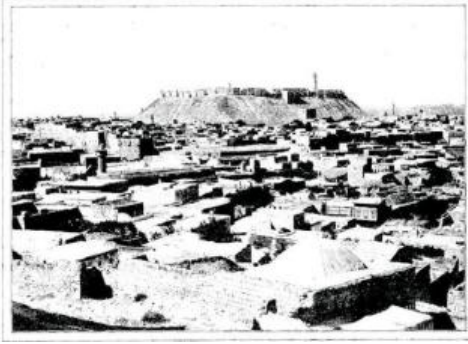
görkemli Halep kalesi ve etrafına yapışık gibi duran şehir Suriye'nin en büyük yerleşim yerlerinden birisi olduğunu gösteriyordu.

Burada konaklamak mecburiyetinde kaldık, çünkü İskenderun'dan ayrıldığımdan beri en yoğun ve uzun süren yağışa yakalandık. Çadırlarda geçen uzun ve sıkıcı günlerden sonra yağmurun sona ermesiyle tekrar Halep'e doğru yola koyulduk. Dana'dan Halep'e doğru olan yolculuğumuz iki gün sürdü ve en sonunda Halep'in gri tepelerini görebildik. İlk ve en dikkat çekici olan şey ortama hâkim olan gri renkti. Yok denecek kadar az olan yeşil alan dışında tepede

⁸ D'Alexandrette Au Coude..., Part. 2.

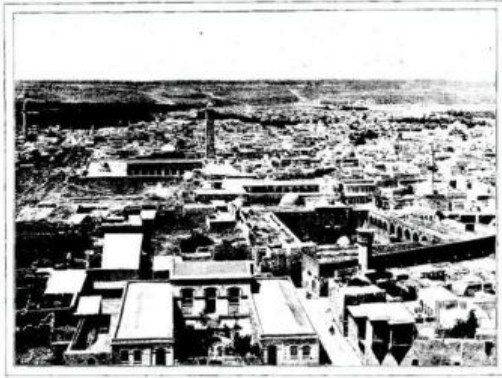
*Yazarın notunun tercümesidir.

(Fotoğraf-7: Halep)



Ayrıca bu kalabalık görüntünün içinde yer alan camilerin ince uzun minareleri de ortama ayrı bir çarpıcı özellik katıyor ve kentin Müslüman özelliğini açıkça vurguluyordu. Burasının hacca giden Müslümanların yani hacı adaylarının en önemli uğrak ve barınma merkezi olduğunu, burada bulunan askeri birimlerin de en öncelikli görevlerinin hac yolunun ve hacıların emniyetini sağlamak olduğunu öğrendim. Halep'e geniş bir mahalleden girdik ve ilk karşımıza çıkan alan valilik konağı, imparatorluk lisesi ve askeri kışla oldu. Bundan sonra her yöne labirent gibi sokaklar başladı. Her tarafta kalabalık çarşılar ile dolu ve büyük bir insan hareketliliği mevcuttu. Bu şehri daha önce gezdiğim yerlerle kıyasladığımda örneğin Kahire, karşılık doluydu, ince uzun minareleri ile görkemli fakat gölgelerinde acı ve ıstırap yaşayan alanlar ve insanlar iç içeydi.

(Fotoğraf-8: Halep sokakları)



Şam önemli bir merkezdi fakat alçak seviyede tutulmuş binalar ile ışığın girmesine engel olan bir şehirdi. Halep ise, soğuk, gri ve ciddi göründü bana diğerlerinden farklı olarak. Bunun dışında birbirine yanaşmış evler arasında dar sokakları, küçük pencereleri ve daha çok ticari alışveriş canlılığının bu daracık alana sıkışmış olması insana açık hava hapishanesindeymiş hissini veriyordu. İnsanlar ise eğlencesiz, soğuk bir hayata mahkûm görünüyordu. Neyse ki genel olarak Avrupalıların kaldığı ve rahat edebileceğim bir otel mevcuttu. Her yabancıya çok yakınlık gösteren bir Ermeni tarafından işletiliyordu. Bana büyük pencere, içi ot olmayan yataklı bir oda ve güzel yemekler sundu. Boş zamanlarda otelde kalan misafirler otelin verandasında toplanıyorlar ve kentin geleneksel oyunu olan poker oynuyorlardı. Oyunda para olarak kullanılması zorunlu olan Osmanlı parası mecdiye şartı, bu şehrin bir Türk şehri olduğunu vurgulayan önemli göstergelerden birisiydi. Ama genel olarak davranışlardan anladığım kadarıyla bu şehrin Osmanlı hâkimiyetinde olmasındaki hoşnutluk bana yüzeysel geldi. Yani bana göre herkes bu konuda blöf yapıyor ve kendi çıkarlarına göre hareket ediyordu.

Dışarıda genel olarak iklimin sıcaklığının bir getirisi olsa gerek günlük yaşam sabah ondan akşam beşe kadar kesintiye uğruyor. Şehrin ahalisi saman çatılardaki gölgeliklere çekiliyor ve kadın erkek buralarda nargile içiyor. Yollarda sürekli olarak askeri araçlar dolaşüyor, yani burası dikkat çekecek ölçüde askeri bir şehir. Burası İstanbul tarafından çok önemseniyor, bu nedenle de her dönemde güçlü, enerjik ve merkeze bağlı güvenilir bir vali atanıyor, ayrıca buradaki garnizonun asker sayısı da sürekli olarak yabana atılmayacak kadar yüksek oluyor. Çünkü bana valinin buradaki öncelikli görevinin, Sultan'ın tartışmasız otoritesini sağlamak olduğu anlatılıyor. Halep'te bir süre dolaştıktan sonra buradaki Fransız temsilcisi olan Konsolos M. Pognan ile vali paşayı ziyaret ettik. Güçlü ve otoriter olduğu

duruşundan belli olan vali ile görüşmemde amacımı ve gezimin Mardin'e kadar uzanarak bütün bölgeyi kapsayacağını anlattım. Vali bu niyetimi anlayışla karşıladı ve beni ödüllendirerek emniyetimin sağlanması için iki muhafız görevlendirdi. Çünkü gideceğimiz Fırat bölgesi birçok yolcu kabilelerini kesen ve soyan haydutlar ile doluydu. Osmanlı yönetimi bu soygunların engellenmesinden sorumluydu fakat bu bölgenin çok geniş olması en önemli sebep olmak üzere emniyetin sağlanması görevi tam olarak yerine getirilemiyordu. Fakat yinede soyulanlar Halep yönetimine başvurdukları ve kaybettikleri mallarını beyan ettikleri takdirde yapılan araştırmalar sonrasında bu kişilerin uğramış oldukları zararlar tazmin ediliyor. Emniyetime tahsis edilen iki muhafıza gelince ikisi de hafif süvari ve güçsüz görünüyor. Silah bakımından haydut saldırılarına karşı yeterli koruma yapacakları şüpheli geldi bana. Fakat yine de planladığım güzergâhtan şaşmamaya ve geziden vazgeçmemeye karar verdim.

Batı Mezopotamya'ya Doğru Hareket Ediş ve Gözlemler

(Fotoğraf-9: Telafer)



Halep'ten yedi kişi ve sekiz at ile ayrıldık ve kuzey doğuya doğru giden tozlu ve bozuk bir yolu takip etmeye başladık. İlk durağımız Telafer "Tellefrat" yerleşimi oldu. Burası büyük olasılıkla bir Yezidi köyüydü. Bana bu insanların şeytana taptıklarını söylediler. Küçük köyde en dikkat çeken husus her tarafın çok pis olması ve bir kenarda çeşitli hayvan derilerinin, kemiklerinin yığılı olmasıydı. İnsanlar ev yerine etrafa dağılmış pisliklerin içinde taş ve çamurdan barınaklarda kalıyorlardı.^{9*} Burada konaklamamaya ve yolumuza devam etmeye

karar verdik. Boş ve kurak arazide Roma döneminden kaldığını tahmin ettiğim ve bu yönde izler bulduğum çakıl döşeli yolu takip ederken önümüze beş, altı evli çeşitli köye benzemeyen yerler çıktı. Hepsinin ortak noktası, bakımsızlık, dağınık ve insanlarda tembellik ve kadere boyun eğme vardı. Anladığım kadarıyla buralarda insanlar çalışmamayı ve bir şeyler için uğraş vermemeyi alışkanlık edinmişler. Telafer sonrasında girdiğimiz eski Roma yolu bizi çok zora soktu. Bakımsız, çakıllı ve çukurlarla dolu bu yola dayanamadık ve bir süre sonra paralel bir tozlu ize geçmek zorunda kaldık. Bu zahmetli yolculuğu havanın kararmasına yakın bir zamanda durdurduk. Ertesi gün yeniden başlayan yürüyüşümüz günün sonunda Nizip'e varmamızla sona erdi. Bana anlatılana göre Halep'in kuzeyinde Kilis'ten sonraki en büyük yerleşim yeri burasıydı ve şaşılacak şekilde canlıydı.

Ticari canlılık, temizlik, düzen ve bakımlı meyve bahçeleri ile burasının gerçek bir Türk kasabası olduğunu öğrendim. Bu Türk kasabası muhteşimdi. Burasının en önemli özelliklerinden birisi de Türkler ile Ermenilerin de yaşıyor olmasıydı. Bu birlikte problemsiz yaşayış çok uzun bir dönem önce yapılmış olan antlaşmalara dayanıyordu.

⁹ D'Alexandrette Au Coude..., Part. 2.

* Yazarın notunun tercümesidir.

(Fotoğraf.-10: Ermeni Kilisesi)



Burasını dolaşınca şunu anladım ki, Fırat nehri bu coğrafyayı tamamen değiştirmiş ve canlı bir doğa içinde yaşam oluşturmuş. Fırat'ın akan güçlü suyu boyunca, her alan yaşayanlar tarafından değerlendirilmiş ve toprak ıslah edilmiş durumdaydı. Bir süre daha Fırat kıyılarını takip ettikten sonra karşıya geçebilmemiz için bu hizmeti veren bir yerleşim yerine denk geldik. Burası Birecik idi. Burada kurulan iptidai bir düzenek ile karşı kıyıya geçiliyordu. Uçları her iki kıyıya kablolar ile bağlı olan bir sal kutu içine biniliyor ve kıyıdan kıyıya geçiş sağlanıyordu. Biz de atlarımız ve yüklerimizle

bir seferde aynı şekilde karşı kıyıya geçtik ve bu kıyıda kampımızı kurduk. Burada dinlenirken Birecik ile ilgili bilgiler aldık. Bu kasaba aslında bir Arap-Fransız kalesiymiş zamanında şimdi sadece kalenin kalıntıları var ve önünde yeni kasaba kurulmuş durumda. Etrafa doğru yayılan birçok heybetli taşlar mevcut, hepsi de dantel gibi işlenmiş, bunlar öğrendiğimize göre eski Hitit kitabeleri ve anıtlarıymış, yani bu bölgenin tarihi gerçekten de çok eski dönemlere ait olduğu anlaşılıyor.

(Fotoğraf-11: Fırat'tan geçiş)



Yakından incelediğimde görüyorum ki bu taşların üzerlerinde yer alan oyma ve resimler gerçekten de muazzam güzelliğe sahip. Bir anda eski gezi hatıralarım canlanıyor hafızamda ve daha önceden bu topraklarda gezen İngiliz arkeologları tarafından bu tür eserlerin İngiltere'ye götürüldüğünü ve şimdi İngiliz müzelerinde sergilendiğini hatırlıyorum.

Dinlendikten sonra toparlandık ve aşağı Mezopotamya bölgesini görmek için nehir hattını terk ederek güneye doğru yöneldik. Fakat yolun kumlu, tozlu ve bozuk olmasından dolayı yürümekte oldukça zorlanmaya başladık. Bütün yürüyüş güzergâhımız boş ve ıssız, devamlı olarak bu çorak ve işlenmemiş bölgede yürüdük, bu da gezimizin bu safhasının çok monoton bir hal almasına neden oldu. Artık köylere ve kasabalara rast gelmek mümkün değildi. Sürekli olarak konargöçer gruplara ve bunların yamuk direkli eğreti kumaşlardan yapılmış çadırlarını görüyorduk. Bu gruplar da tamamen bilgisizlerdi. En yakın su kaynağı nerede veya yakında bir köy, kasaba var mı gibi sorularımıza hiç cevap alamadan yürüyüşümüze devam ettik. Elimdeki haritanın da artık bu safhadan sonra güvenilirliği kalmadığı için bu etabım çok zorlu geçti. Uzun ve yorucu bir yürüyüşten sonra önce "Meskene"ye sonra da "El- Hamam"a vardık. Çok şükür ki burada küçük de olsa bir jandarma birliği vardı. Onlarla anlaşabildik ve bana güneyde dört saatlik mesafede antik bir şehir olan "Rou Rasapha" (Resepha-Sergiopolis)'in olduğunu, İngilizlerin fazla ilgilenmediklerini ama benim beğenebileceğimi söylediler.

(Fotoğraf-12: Birecik)



Gerekli hazırlıkları yaptım ve yanıma iki atlı korumamı alarak bir gün içinde gittim ve döndüm. Burası Bizans döneminden kalma Hıristiyan hacıların yolculuklarını korumak ve onların dinlenmesini sağlamak için altıncı yüzyılda yapılmış bir kilisedir. Dış duvarları kalın ve yüksek hala belirgin durumdaydı. Arap akıncılarından korunmak için örülmüş ve duvarlarında daha önce çok az yerde gördüğüm güzellikte oymalar ve motifler var ve hala canlılığını korumaktaydılar.

Ertesi gün kısa yolculuğumuzu “Rakka” da sonlandırdık ve şehrin hemen dışında kampımızı kurduk. Rakka Romalılardan kalma antik bir şehirdi. O dönemki adı “Nicephorium Calnicium” idi. Yarım daire şeklinde yapılmış, genel olarak bina çatılarında tuğla kullanılmış bir yerleşim yeri idi. Gri tonlara sahip taşlardan bentler yapılmış ve sel baskınlarına karşı tedbir alınmıştı. Fakat öğrendim ki yakın bölgenin bataklık olması ve sıtma hastalığının yoğun olarak yaşanması nedeniyle bu kale Romalılar tarafından terk edilmiş geride günümüzdeki antik yapı kalmış. Kısa bir süre sonra Rakka’nın kaymakamı ile tanışma fırsatını buldum. Ofisinde ziyaret ettiğim bu zat bana Mezopotamya’dan bahsetti. Bu bölgede dolaşabilmek için iyi bir rehber ihtiyacı olduğunu ve bölgenin tehlikelerini anlattı. Sonra beraber şehri dolaştık. En dikkatimi çeken şey, şehrin büyük bir çoğunluğunun Çerkezlerden oluşmasıydı. Burada Çerkezleri anlatmam gerekiyor. Onlar bu bölgenin insanlarına hiç benzemiyorlar, tamamen farklı bir doğaya sahipler.

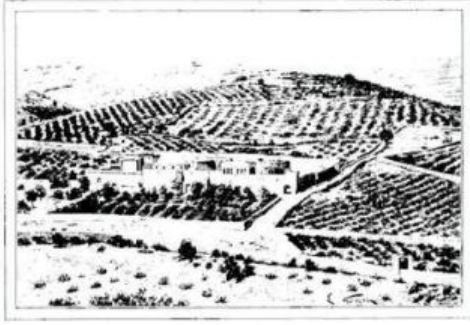
(Fotoğraf-13: Bir Çerkez)



Yani onlar Müslüman olmalarına rağmen gezdiğim yerlerde yaşayan diğer Müslümanlara, Kürtlere ve bedevilere benzemiyorlar. Türklere aslında yakın ama onlardan da farklılıklara sahipler. Evleri güzel, alımlı, temiz ve bakımlı, üstlerine başlarına dikkat ediyorlar ve kesinlikle paçavra giymiyorlar. Bunlar Kafkasya’dan Rus eziyetinden kaçarak Türklere sığınan ve kabul edilen göçmenler. İmparatorluk bu bölgeye yerleşmelerini sağlamış. Çok iyi deri işliyorlar. Bu nedenle çizmeleri, yelekleri deriden ve çoğunlukla siyah, üzerlerinde diz üstlerine kadar vücutlarına yapışan pantolonları var, bu giyim ve duruşları ile çok cesur ve kendilerine güvenli duruyorlar.

Burada bölgeyi iyi bilen kişiler ile yolculuğumun güzergâhı hakkında konuştuğumda çok önemli bir hususu öğrendim. Bölgede kara bulutlar gibi dolaşan çekirge sürüleri, planlı güzergâhımız üzerindeki birçok kritik su depolarını parçalamışlar, bu nedenle bu kişiler bana yolumu değiştirmemi önerdiler. Bunun üzerine bana yeni bir hat ve rehber gerekti. Yolumuzu “Raş-el Ain”e çevirdik ve öneriler çerçevesinde bölgenin en iyi ve güvenilir rehberleri olduğunu öğrendiğim yaşlı bir Çerkez buldum. Çerkezlerin bu bölgede çok önemli bir güç olduklarını da bundan sonra şahit oldum. Yolumuzu kesen 20 kadar bedevi normal şartlarda saldırmaları gerekirken, yanımızda bir Çerkez savaşçı görünce selam verip uzaklaştılar.

(Fotoğraf-14: Urfa Şehir Dışı Ekili alanlar)

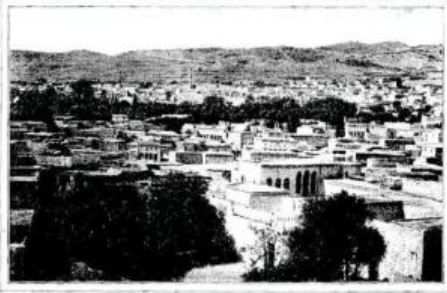


Batı Mezopotamya'dan Anadolu'ya Giriş ve Gözlemler

Bir süre sonra Çerkez rehberimiz bizi kuzeye yönlendirdi. Uzun bir yol gittikten sonra defalarca savaş görmüş ve son olarak Türklerin eline geçmiş bir şehir olan Mardin (Ouerancher)'e vardık. Büyük surlarla ve devasal kapılar ile dikkat çeken bu şehir bir Bizans şehriydi.

Burada fazla kalmadan yolumuza devam ederek sonunda Urfa'ya ulaştık. Gerçek sokakları ve çok iyi olmasa da büyük mağazaları olan bu şehir bana ilk şaşkınlığımı yaşattı. İkinci şaşkınlığımı ise Avrupalı gerçek hemşerilerimden oluşan Fransız misyonerlerini görünce oldu. Onlarla beraber uzun zamandır göremediğim temiz ve güzel salonlu misyoner evine girdim. Benim yolculuğumu haberimi aldıkları için gelmemi sabırsızlıkla beklemişlerdi. Urfa bu bölgede parıldayan bir kale şehir görünümünde idi. Kalın ve yüksek duvarlarla çevrilmiş şehir büyük bir şato gibiydi.

(Fotoğraf-15: Urfa Şehir Görünüşü)



Dışarıdan bakıldığında derinliğine Urfa ikiye ayrılıyordu. Önde İbrahim peygamber gölü var, parıldayan sular ve etrafına büyük ağaçlı yeşil alanları ile çok muhteşem bir görüntü sergiliyor. Arkasından şehir başlıyor. Şehir genel olarak diğerleri gibi, yüksek ve küçük pencere ve gri renkler hakim, ama bir farkla, burada bütün evlerin İtalyan verandalarına benzeyen bahçe için bina ön ve girişleri var. Bu da önemli bir farklılık yaratıyor. Şehrin içinde gözüme çarpan en önemli eser İbrahim Camii. İnce dantel gibi örülmüş mermer kenarlıkları görkemli yüksek minareleri ile çok göz alıcı, caminin dışında ise iki aşamalı geniş, temiz ve pırıl pırıl rengi ile havuzlar var. Hepsisi çok süslü ve bakımlı tutuluyor.

(Fotoğraf-16: İbrahim Camii)



Burada dolaştığım esnada öğrendiğim önemli bir husus var, değinmeden geçemeyeceğim. Urfa'da oldukça fazla Ermeni var ve Ermeniler ile Müslüman Türkler bir arada hatta iç içe yaşıyorlar. Fakat bana açık olarak anlatılanlar ile öğreniyorum aralarında sıkıntılar da var. Tercümanların Notu: *Seyyah bu seyahatnamesinde verdiği bilgilerde görelî davranarak etrafında bulunan insanların taraflı yaklaşımları üzerine bölge ile ilgili anlatılarına devam ederken bölgede Osmanlı yönetiminin Padişah Abdulhamit'in fermanı ile otorite kurma teşebbüsleri üzerine gerçekçi olmayan notlar da kaleme alır. Bu ve benzeri ifadeler yabancı seyyahların kimi*

seyahatnamelerinin en büyük zaafıdır. Çoğu zaman anlatılarında kişisel duyguları ve beklentilerini var ederler. Çoğu misyonerlik faaliyetleri içerisinde bulunan bu gibi seyyahların bizim için önemli olan coğrafi ve kentsel betimlemeleridir ki çoğu zaman bu konuda verilen bilgilerin de gerçeği yansıtmadığı da ayrıca bilinir. Yabancı Seyyahların gözü ile incelemeye çalıştığımız bu gibi belgeler Dış Siyasal kabullerin toplumumuz ile ilgili niyetlerini ortaya koyması açısından değerlendirilebilir. Bu bağlamda önemlidir.

(Fotoğraf-17: Roma Dönemi Köprüler)



Kendi hemşerilerimin rahat davranışları ile karşılaştım. Fransız rahipler beni çadırımda kalmaktan men ettiler ve kendi yerleşkelerine göturdüler. Burada yırtık elbise ve yalınayak çalışan 30 kadar çocuk gördüm. Çok zekiydiler. Dinimizin gereklerine göre eğitim alıyorlar. Onlarla konuştuğumda eğitimlerinin ne kadar iyi olduğunu anladım. Buranın yöneticisi ve lideri olan Papaz Jozef ile karşılaştım ve onun fotoğraflarını çektim.

Daha sonra kuzeye doğru yola çıkık ve Urfa'dan ayrıldık. Yeni hedefimiz Samsat "Samasate"tı. İlerlediğimiz yol hala evsafını kaybetmemiş bir Roma yoluydu. Yolculuk esnasında birçok yerleşkeden geçtik. Dikkat çekici olan en önemli husus bunların diğer gördüğüm yerlerden çok daha iyi, bakımlı ve toprakları işlenmiş olmasıydı. Urfa'nın kuzeyindeki bütün bölgenin Fırat'a kadar Müslüman bölge olması dikkat çekiciydi. Bu bölge Birecik hattının üstünde ve gezerken açık olarak fark ediliyor ki, Fırat'ın azgın sularının insafına bırakılmış. Yer yer çok eski tarihlere ait yapılara rastladık fakat boş, ıssız ve terk edilmişti. Yürüdüğümüz bütün alan balçık içindeydi. Ayaklarımız ve atlarımız çok kötü duruma geldi.

Urfa'dan sonra yolculuğumuz Fırat'ın güçlü ve kontrolsüz sularının kenarından zorlu bir şekilde batıya doğru devam etti ve bizi Fırat'tan ayrılacağımız son noktaya getirdi. Burada küçük bir Müslüman köyüyle karşılaştık. Köyün hemen dışında yine bir yarım kale formunda yapı gördük. Üstü düz ve merdivenle çıkılan bu yapının oymalarını incelediğimde buranın bir grup Romalı asker tarafından yapıldığını, kendilerinin 3. lejyona ait olduklarını anladım. Buranın hemen arkasında ise hala muhteşem duran tarihi bir meyve bahçesiyle karşılaştım. Çok beğendim ve şaşırdım. Buradan hareketle küçük bir yerleşke olan Alif'e ulaştık.

Burada da bir grup Ermeni tarafından yapıldığı sanılan oymalarından anlaşılan yıkık bir Fransız kalesi bulduk. Bu antik yapı uzun bir dönem kullanıldıktan sonra Türklerin eline geçmiş ve bir Türk mezar yerine dönüşmüş. Belli ki bu kale Fırat vadisine hâkim bir yer işgal ediyordu. Burada bir gece konakladık. Bundan sonra ekilmemiş işlenmemiş bir çorak güzergâhı iki gün izleyerek Antep'e ulaştık. Bu şehir bölgede çok önemli bir yer işgal ediyor. Orta Çağ'dan kalmış gibi gözüküyor. Aydınlık ve geniş sokaklara sahip özellikle boyama ve boya endüstrisi alanında uzmanlaşmış olduğu kokudan ve çevreden kolaylıkla anlaşılıyor. Şehir Türk ve Ermenilerden oluşmuş. Ermeniler yine de kendilerini soyutlayarak kentin uzak mahallesine yerleşmişler. Yanlarına ulaştığımda bana sıkça sorulan bir soru ile karşılaşıyorum. "Her yeri gezdiniz burası hoşunuza gitti mi?" Bu şehirde canlı ve işleyen bir Fransız okulu var, Ermeniler çocuklarını gönderiyorlar. Okulun kitapları Fransa'dan geliyor. Bütün Mezopotamya'da görülen bir deri hastalığı, hemen hemen herkesin yüzünde veya kolunda

bunun izlerine rastladım. Fakat Antep'te çok daha fazla bir şekilde mevcuttu. Bana burada şehre çok yakın bir antik kent kalıntısı olan "Cyrrhus" tan bahsedildi. Oraya hemen zaman kaybetmeden hareket ettim ve muhteşem bir manzara ile karşılaştım.

Burada Beşinci yüzyıldan kalma **(Fotoğraf-18: Theodaret'in Anıtı)** Theodaret'e ait bir anıt gördüm. Etrafında 400 metre surla çevrili bir kale duvarı var, bazı noktalarda bunların yüksekliği 50 metreye ulaşıyor. Daha sonra bu güzel şehirden ayrıldık. Bu hat ile güneye doğru Halep'e kadar uzun yolculuğumuz oldukça hareketliydi. Roma dönemi taş köprüler, aynı kıyafetleri giyen kadın ve erkek grupları, tarlalar, çalışan köylüler çok ilgi çekiciydi. Fakat bu alanda da en dikkat çeken şey, her yerde çalışanların daha çok kadınlar olmasıydı. Erkekler genelde ya bir ağaç gölgesinde yatıyor ya da oturarak sigara içiyorlardı. En sonunda Halep'e yeniden ulaşabildik. İki ay süren eksikliğim sonrasında otelim bana sunduğu imkânlar ile tekrar modern hayatın içine girmem mümkün oldu.



Tekrar Halep'e Dönüş ve Gözlemler

İki gün dinlenmeden sonra tekrar yola çıktık. Bu sefer hedefimiz Halep'e yarım gün mesafedeki bir manastır idi. Keyifli bir yürüyüş sonrasında "Kalaat Simon" (Saint Simon Manastırı)'na ulaştım. Gerçekten de burası Suriye'de gezdiğim yerlerdeki en güzel yerdi. Burası Avrupa'nın dini inancını yaymak ve varoluşunu devam ettirmek için korunan ve canlı tutulan önemli bir politik merkez durumundaydı.

(Fotoğraf-19: Manastır)



Kilise'de papazlar tarafından vaazlar dahil her türlü ritüel serbestçe yerine getiriliyordu. Ayrıca burada kendi kendine yetecek bir sistem oluşturulmuştu. İbadet yapılan binanın etrafına besi hayvanları için ahırlar ile okul ve yatakhane gibi yapılar inşa edilmiş ve burası tam anlamı ile inanç ve üretim yerine dönüştürülmüştü. Bütün işler buraya ait olan ve yaşayan kişiler ve çocuklar tarafından yapılıyordu. Bundan sonra yolumuz Elma Dağı'na kadar uzandı. Bu bölge daha farklı gözükte bana. Diğer gördüğüm yerlere göre toprak işlenmiş, yollar bakımlı, burada çoğunlukla Türklerin yaşadığını öğrendim. Genel olarak bütün araziden faydalanmayı öğrenmişler, her yer hayvan beslemeye uygun hale getirilmiş, birçok gölet mevcut, insanlar daha modern duruyorlar ve özellikle binalar çoğunlukla ağaçtan, büyük ve çiftlik görünümündeler. Buradan Kara Mağara'ya geçtik. Bir tepe ve önüne kurulmuş küçük bir kasaba arkasında ise Hititlerden kalma ve hala görünür durumda bir mezar anıtı mevcut.

Burada fazla oyalanmadan Halep'e doğru yönümüzü döndürdük ve çok da uzak olmayan bir mesafedeki Akbes'e ulaştık.

(Fotoğraf-20: Akbes'ten Görünüş)

İki dağın arasında geniş bir vadiye yayılmış olan bu kasaba çam ormanı içinde ve insanın ciğerlerine daha fazla yaşam verecek kadar temiz ve kokulu. Burada da görkemli bir manastır mevcut ve Fransa tarafından desteklenerek yapılmış. Büyük manastırın etrafına yerleşmiş olan çiftliklerde yaşayan birçok temiz görünümlü insan modern bir anlayışla toprakta çalışıyor ve ürün alıyor, burada ürünlerini öğüttükleri küçük bir değirmenleri dahi var. Burada ertesi güne kadar kaldık ve Maruni papazlar ile muhabbet ettik, onların rehberliğinde çevreyi dolaştık ve buradaki yaşam ile ilgili genel düşüncelerini dinledim.

(Fotoğraf-21: Maruni Papaz)

Buradan çok hoş anılar ile ayrıldık ve yine kuzeye doğru yolumuza devam ederek İslâhiye'ye ulaştık. Burasının tarihi adının "Nicopolis" olduğunu öğrendim. Burada öğlen yemeği yiyebileceğimiz oldukça büyük bir Kervansaray bulduk. Bizim gezgin yabancılar olduğumuzu öğrenen misafirler tarafından çok ilgi gördük ve uzun süre onlarla sohbet ettik. Burası benim bu topraklardaki son noktam oldu. Dört aydan fazla süren bu gezimde Müslüman Türklerin çok büyük etkileyici hoşgörüsü ve misafirperverliğini gördüm. Ayrıca güzergâhımda Fırat nehrini, Mezopotamya'yı ve bu alanı kullanan yerel halkı tanıma fırsatı buldum. Bu gezi gerçek anlamda benim için çok değerli deneyimlerle dolu olarak geçti.

Sonuç

Fransız misyoner tarafından yapılan bu gezi ile ilgili üç ayrı sonuca ulaşmak mümkün görünmektedir. Bunlardan ilki gezi güzergâhının yaşamsal incelenmesinde yer almaktadır. Bütün bölge genel olarak Osmanlı İmparatorluğu toprağı olmasına rağmen misyonerin gözlemlerinden de anlaşıldığı üzere Fırat'ın güneyinde kalan Suriye topraklarında yaşam oldukça iptidai ve ilkel bir doğaya sahipken, Fırat'ın kuzeyinden itibaren Anadolu topraklarında kalan bölgelerde yer alan kentler ve toplumlar çok daha modern bir durumdadır. Bu duruma genel çerçevede iki sebep getirmek mümkündür. Bunlardan ilki nüfus yapısında yatmaktadır. Suriye topraklarındaki toplum yapısı daha çok kabilesel, dağınık ve görece düzensiz özellikler göstermesi nedeniyle bu coğrafya gelişmemiştir. İkincisi bu topraklar Osmanlı yönetimi için sadece Hac yolunun üzerinde olması ve güvenli Hac yolculuğunun yapılması bakımından önemli olmuştur. Bu nedenle Osmanlı yönetimi bu bölgelerin gelişmesi konusunda öncelikli ısrarcı olmamıştır.

İkincisi, bölgedeki Hıristiyan yapıya yöneliktir. Misyonerin gezisinin esas amacını bu yönde yapması ve azımsanmayacak kadar önemli sayıda izlere rastlaması, Batı dünyasının bu topraklara sahip çıkma amacı içerisinde olduklarını göstermektedir. Bu amaç doğrultusunda

gezgin misyonerlerin başlattığı girişim Oryantalist bir bakış açısını ortaya çıkarıyor. Batılının gözünde Doğu imgelemi her zaman tek taraflı ve hissi yazılmış sayfalar dolusu metinlerle donatılıyor. Misyoner seyyahlara göre görece Mağrur ve vakur Batı pek çok misyoner seyyahın gözünde güçsüz ve zayıf gördükleri Doğu toplumlarının huzuruna gidiyor. Bu Oryantalist bakış açısı dönemin en belirgin yaklaşımı olarak etkisini maalesef yaşamın her alanında göstermiştir. Batı düşün dünyasının Oryantalist bakış açısı üzerinden kurguladığı ve bakış açısını bunun üzerinden inşa ettiği Doğulu toplum imgesi bu gezi notlarında kimi yerlerde kendini açıkça ortaya koymaktadır.

Ayrıca misyoner gezdiği her bölgede kendi dinine ait insanlarla karşılaşmış, karşılaştığı kimselerden çeşitli yardımlar almıştır. Bu vurguları ise gezi notlarında ayrıca altını çizerek yapmıştır. Bunun en önemli sebepleri de Osmanlı'nın farklı kültürlere gösterdiği müsamaha neticesinde İmparatorluğun her bölgesinde Hıristiyan grupların kendi kültürleri ile yaşama özgürlüğüne sahip olması ve Osmanlı'nın verdiği imtiyazlar ölçüsünde Batılı devletlerin bu topraklarda hak iddia etmesidir.

Üçüncüsü ise, misyonerin şahit oldukları karşısında nesnel bir tavır sergileyememesidir. Nitekim gezi esnasında elde ettiği bilgiler dâhilinde doğruluğu kanıtlanamayan kimi değerlendirmeler ve ifadeler etmekte ama bu kanılara sadece kendisine yakın olanların ifadelerinden ulaşmakta ve doğruluğunu araştırmamaktadır. Sonuç olarak taraflı bir yaklaşıma sahip olsa da üç, dört aylık bir periyodu kapsayan gezi ile İskenderun, Halep, Fırat ve Urfa dörtgeninde toplumsal yapı pek çok değişkenleri ile bölgesel şartlar çerçevesinde ortaya konulmuş ve günümüze yönelik olarak bizlere değerlendirme yapabilme imkânı vermiştir.

KAYNAKÇA

- CHAPOD, Victor. **D'Alexandrette Au Coude de L'Euphrate (Syrie Du Nord et Mesopotamie Occidentale En 1860)**, Ed. CHARTON, Edouard, "Le Tour Du Monde", Paris Librairie Hachette, London, 1905, Part. 1.
- DANACIOĞLU, Temur Esra, "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", **ÇITAD**, V/12, (2006/Bahar), s. 3-20.
- HÜLAGÜ, Metin. "Osmanlı'dan Cumhuriyete, Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye", [http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_10_04-%20M.%20M.%20Hulagu%20\(57-93.%20syf.\).pdf](http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_10_04-%20M.%20M.%20Hulagu%20(57-93.%20syf.).pdf), Erş. Trh. 19. 06. 2012.
- KODAMAN, Bayram. "Şark Meselesi", **Türk Yurdu**, Ekim 1997, Cilt. 17, Sayı. 122.
- SEZER, Ayten. "Osmanlı'dan Cumhuriyete; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/700ozelaytensezer.pdf>, (Erş. Trh. 19. 06. 2012).